

NÂBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE URFA, İSTANBUL, HALEP

Urfa, İstanbul and Aleppo in Nâbî's Poems

Prof.Dr. Mine MENGİ*

ÖZ

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Nâbî; düşünce ağırlıklı şiiirleriyle, edebiyatımızda hikemi şiiir tarzının kurucusu, yaşadığı dönem ve sonrasının da en güçlü temsilcisi olarak bilinir. Urfa, Halep ve İstanbul şairin yaşadığı üç önemli şehirdir. Nâbî Urfa'da doğmuş; çocukluk yıllarını orada geçirdikten sonra yirmili yaşlarında İstanbul'a gelmiştir. Nâbî'nin yaşadığı şehirler arasında edebi kişiliği bakımından en önemli ve en uzun süre yaşadığı şehir Halep'tir. Halep bir bakıma onu edebiyat tarihimizdeki yerine oturtan şehirdir. Çünkü Nâbî, hikemi şiiir tarzındaki edebi kişiliğini Halep'te kazanmıştır. Bu bağlamda, Halep'te düzenlediği divanı ile orada oğlu için yazdığı didaktik bir mesnevi olan Hayriye'si hikemi şiiirleri açısından önemlidir. İstanbul'da hem gençlik ve olgunluk hem de yaşlılık yıllarında; Halep'e gitmeden önce bir süre, Halep'ten ayrıldıktan sonra da birkaç yıl bulunmuş ve orada ölmüştür. Ancak Halep'te bulunduğu yıllarda da var olan İstanbul hayranlığı ve özlemi, şiiirlerinde özellikle Divan ve Hayriye'de dikkat çekicidir. İstanbul'un başka şehirlerde olmayan değişik özellikleri ve nimetleri onu gençlik yıllarından başlayarak hep İstanbul'a çekmiştir. Aslında Nâbî'yi bir Osmanlı bürokratu, bir Osmanlı efendisi ve döneminin edebiyatçıları arasında saygın bir şair yapan önemli şehir de İstanbul'dur. Divanı ve Hayriye'si şairin özellikle Halep ve İstanbul'a bakışı ve o şehirlerde yaşadıklarıyla ilgili önemli bilgilere sahiptir. Bu yazımızda, Divan ve Hayriye'sinden vereceğimiz şiiir örnekleriyle bu üç şehrin Nâbî'nin yaşam öyküsündeki yerine değinecek ve şairin ağzından önce Urfa ; ama söz konusu eserlerinde daha çok yer alan Halep ve İstanbul'u tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Urfa, Halep, İstanbul, Nâbî, Divan

ABSTRACT

Nâbî who lived in the second half of the seventeenth century; has been known as the founder and the most important representative of profound style old Turkish poetry, namely *hikemi şiiir* during his time and after. Urfa, Aleppo and İstanbul are the three important cities where Nâbî lived. He was born in Urfa where he spent his childhood years and then he came to İstanbul at the age of his twenties. Among the cities where Nâbî lived; Aleppo is the most important place since he spent most of his life and gained his literary personality there. In other words, Aleppo played an important role for gaining his literary reputation through which he ranked his literary place in our history as the most important poet in *hikemi şiiir*. The Divan he arranged in Aleppo and also *Hayriye* he wrote the didactic mesnevi for his son there; are among his important works. He was twice in İstanbul for sometimes before he went to and after he left Aleppo. He died in İstanbul. On the other hand, as İstanbul had a various beauties and benefits the city charmed him even though he lived in Aleppo. As a matter of fact, İstanbul helped him as being an Ottoman bureaucrat, a gentleman and also shaping him a respectful poet among the literary figures of that time. His *Divan* and the work *Hayriye* contain important information related to his experience he gained especially in Aleppo and İstanbul. In this article Nâbî's life story will be traced by means of above mentioned three cities, first through Urfa and then especially Aleppo and İstanbul by Nâbî's utterance in his *Divan* and *Hayriye*.

Key Words

Urfa, Aleppo, İstanbul, Nâbî, The Divan

Giriş

Urfa, Halep ve İstanbul 17. yüzyıl divan şairi Nâbî'nin yaşadığı üç önemli şehirdir. Edebiyatımızdaki yerini ve ününü hikemi şiiir tarzındaki başarısı ile kazanmış olan Nâbî'nin düşünce şairi olarak tanınmasında

özellikle uzun süre yaşadığı Halep'in ve İstanbul'un ayrı önemi vardır. Söze, önemi nedeniyle büyük şairin hikemi şiiirle bağlantısına değinerek başlayacağız. Daha sonra da onu Nâbî yapan şehirler üzerinde çoğu divanından ve kısmen de ünlü mesnevisi Hayriye'den

* Çukurova Üniv., Fen-Edb.Fak. Türk Dili ve Edb.Böl. Emekli Öğr. Üyesi, mmengi@cu.edu.tr

aldığımız örneklerden yola çıkarak bu şehirlerin şairin şiirlerindeki yerini tanıtmaya çalışacağız. Nâbî, hikemi şiire yönelişiyle ilgili olarak divanında şu beyte yer verir:

Şimden girü düşmez sana vasf-ı mey ü mahbûb

Nâbî dehen-i hâmeni kıl hikmete mu'tâd 1

Nabi, artık sana şarabı ve sevgiliyi anlatmak yakışmaz. Bundan sonra âşıkane şiir söylemek yerine hikmetli şiir söyle; kalemin hikmetli şiir yazsın. diyerek şiirde seçtiği ve izleyeceği yolu yukarıda söyleyen Nabi; gerçekten de şair olarak kendini ve şiirini; düşünceye, düşündürmeye adanmış; bu özelliğiyle de edebiyat ve kültür tarihimizdeki yerini almıştır. Onun şiirlerinde daha çok; varlığı, insanı ve toplumu, toplumda yaşadıklarını anlamlandırma, durum ve olayların oluş nedenleri üzerinde düşündürme ve bu yolla insanlara öğüt verme amacını buluruz. (Mengi, 1991, Bilkan 1998, Okuyucu 2001) Bu amaç nedeniyle de şiirlerinde atasözü, deyim ve özellikle hikmetli söz söyleme kullanımıyla dikkat çeker. Düşünceyi esas alan, amacı düşündürmek olan hikemi şiir tarzının edebiyatımızdaki en güçlü temsilcisi olarak bilinen Nâbî; ayrıca olup bitenlere, olumsuzluklara eleştiri penceresinden bakarak hikemi şiire eleştirel boyut da getirmiştir. Onun başka bir özelliği de; Hayriye adlı ünlü mesnevisi ile divanındaki gazellerinde, sözü uzun tuttuğu kasidelerinde, manzum tarihlerinde vb. kendi hayatına, yaşadığı yerlere, yani otobiyografisi ile ilgili bilgilere yer vermesidir.

Urfa, Halep, İstanbul ve Nâbî

Urfa, Halep ve İstanbul, Nâbî'nin yaşadığı, ömrünü geçirdiği üç önemli şehirdir. Bunlardan **Urfa,** doğduğu, çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği, ilk eğitimini aldığı,

şiire ilk merak sardığı yerdir. **Halep**'te evlenip ev bark sahibi olmuş; kendisine özel değer verdiği büyük oğlu Hayrullah doğmuştur. Hikemi şiir vadisinde yürümeye başlayarak bu yolda bir şiir tarzı yarattığı ve bu yanı sıra şöret kazandığı yer de **Halep**'tir. Ayrıca bu şehir, onun önemli eserlerinden Hayriye'yi yazıp, divanını düzenlediği yerdir. Kısacası **Halep,** onu edebiyat ve kültür tarihimizdeki Nabi yapan esas şehirdir. Hem gençlik, hem olgunluk hem de ölümünden kısa bir süre önce iki ayrı dönemde bulunduğu **İstanbul** ise onun beğendiği, hayran olduğu, uzaktayken özlemini çektiği ve onu bir Osmanlı bürokrati, bir Osmanlı efendisi, dönemin edebiyatçıları arasında saygın şair yapan önemli şehirdir. Şimdi bu üç şehri bazı şiirlerinden yola çıkıp, onun anlattıklarını esas alarak tanıtmaya çalışacağız. Söze doğum yeri olan Urfa'yla başlayalım :

Nâbî gazeli gibi hoş-âyendeliğin var

Ey bâd-ı revân-bahş Ruhâdan mı gelirsin 2

Ey cana can katan rûzgâr; Nâbî'nin gazelleri gibi hoşsun, güzelsin. Yoksa sen Urfa'dan mı gelirsin? Urfa'dan geldiğin için mi böyle rahatlatıcı, böyle hoşsun?

Nâbî'nin yukarıdaki beyitte Urfa toprağına, Urfa'nın havasına olan sevgisini, belki de özlemini anlattığı, eski adı **Ruha** olan **Urfa;** Nâbî'nin doğduğu, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği şehirdir. O, bu şehirde on yedinci yüzyılın ilk yarısında 1642 yılında doğmuştur. Kaynaklar onun Urfa'nın hatırlı ailelerinden olduğunu yazar (Diriöz 1994: 28-31). Tahmini bilgilere göre Urfa, onun çocukluğunu geçirdiği ve öğrenimine başladığı; onu çocukluk yıllarında yetiştirip, yirmili yaşlarında İstanbul'a gönderen şehirdir (Diriöz, 1994, 35). Yeni yeni şiir söylemeye baş-

ladığı ancak, henüz şiirle haşır neşir olamadığı yıllardır Urfa'da Nâbî'nin geçirdiği yıllar. Bu nedenle de şiirlerinde Urfa, ömrünün önemli bir kısmını geçirdiği Halep ve İstanbul'a göre onun daha az sözünü ettiği yerdir. Nâbî'nin yıllar sonra söylediği anlaşılabilir; Van'la birlikte Urfa'yı andığı ve kendisine düşünce şairi olarak imada bulunup Urfa'lı olduğuna da işaret ettiği aşağıdaki beyti ise şöyledir:

Egerçi Vân'dan olur Nâbiyâ nevâ ümmid

Velik râh-ı hakikat Ruhâ bozundusudur³

Ey Nâbî, sesin âhenklisi Van'dan (Vanlı olan Şair Nef'i'den) beklenir; ama gerçeğin, doğrunun yolunu da Urfa bozuntusu olan (Urfa doğumlu Nâbî) bilir.

Urfa; **Ceddü'l-enbiyâ** yani İbrahim Peygamber'in doğup büyüdüğü, orada putları kırdığı, bu nedenle de Hükümdar Nemrud'un emriyle ateşe atıldığı ancak ateşin yerinde güllerin bittiği şehirdir. Nâbî, Urfa'nın güllerin bittiği şehir olduğuna gönderme yaptığı bir tarih beytinde şöyle demektedir: Şehr-i ceddü'l-enbiyâ ya'nî Ruhâ'da virdi Hak Mahz-ı lutfundan ana bir gonca-i gülşen-efrûz⁵

Allah O'na (Hasan Paşa'ya) İbrahim Peygamber'in şehri Urfa'da gülbahçesini aydınlatan bir gonca (oğul) verdi.

Başka bir tarih manzumesinde de Urfa'dan şöyle söz eder.

Mustafa Pâşâ-yı 'âlî-şân vezîr-i bî-nazîr

Kim Ruhâ şehrin kudümü cennet-âbâd eyledi

Olduğında devletiyle hitta-pîrây-ı Ruhâ

Merhametle hâtîr-ı sükkânını şâd eyledi

Oldı halka sâyesi sermâye-i emn ü emân

Feth-i bâb-ı 'adl u sarf-ı cevher-i dâd eyledi

.....

Âbı İbrahim-veş gark itdi halkı nî'mete

Nâsı ihsânı ile kul itdi âzâd eyledi

Koydı ceddü'l-enbiyânun âstânında eser

Bu müzeyyen kasr-ı rengin-sakfı âbâd eyledi 6

.....

Nâbî, Mustafa Paşa'nın Urfa'ya gelişi münasebetiyle yazdığı yukarıdaki manzumede de Paşa'nın Urfa halkına adalet ve güvenlik getirdiğini, halka yaptığı bağışların İbrahim Peygamber'in türbesinin yani Halilü'r-rahman'ın gülbahçesinde akan suya benzediğini ve Halilü'r-rahman'ın yakınında Mustafa Paşa için köşk yapıldığını söyler⁷ (Diriöz 1994: 22).

Sonra, henüz yirmili yaşlarında iken; genç Nâbî'nin yolu İstanbul'a düşecektir. Celali İsyanları; Nabi'nin doğumundan aşağı yukarı kırk yıl önce Anadolu'daki gücünü yitirmiş ve tarihteki yerini almıştır. Artık Celali İsyanları yoktur. Ancak, İsyanların Urfa ve çevresinde yaptığı tahribat hâlâ devam ediyor olmalıdır ki Nâbî toprağında mutlu değildir. Toprağından ayrılıp İstanbul'a gitmeğe karar vermiştir. Orada bir ekmek kapısı bulup o kapıda yaşama arzusu; genç yaşında onun İstanbul'a gitmesine neden olmuştur. Nâbî İstanbul'a gidiş hikâyesini aşağıdaki beyitlerde şöyle anlatır:

Oldı himmet bana hevesde şerîk

Turmayup itmede beni tahrik

Ne turursun 'azîmet eylesen e

Kendü kendüne himmet eylesen e

Varsan a âstâne-i şâha

Yüzünü sürsen e o dergâha

Anda 'âlî-cenâblar bulunur

Âsmân gibi bâblar bulunur

Ehl-perver nice keremver var

Nice himmet-şî'âr server var

Anda çokdur mürüvvet erbâbı

Bulunur anda himmet ashâbı

.....

Olasın belki birine makbûl

Eyleye sana lutfını mebzûl

Belki sana nigâh-ı himmet ide

Hâkdan ref'idüp himâyet ide

Şâyed ol pür-kerem idüp himmet

Sana bir nân-pâre-i râhat

Sana hâsıl olup sürür u safâ
İdesin 'ömrün olduğınca du'â

Gurbeti ihtiyâr idüp nâ-çâr
Eyledüm himmet ile terk-i diyâr 8

Yukarıdaki beyitlerden anlaşıldığı gibi Nâbî, İstanbul'da devlet kapısına varıp kendisini himaye edecek bir devlet büyüğünü bulmak arzusunda. Orada yardımsever, muhtaç olanların elinden tutacak devlet adamları çöktür. Onlardan biri elbet Nâbî'nin elinden tutacaktır. Ayrıca İstanbul'un İmparatorluk merkezi olarak sahip olduklarıyla cazibe merkezi oluşu, Nâbî'yi İstanbul'a çekmiştir görüşü, kaynakların verdikleri bilgiler arasındadır (Bilkan 1998: 20). Böylece Nâbî, İstanbul yolculuğuna çıkar ve yukarıdaki beyitlerde söylediklerini düşünerek Dersaadet'e, saadet kapısı olan başkent İstanbul'a gider. Ancak koca şehirde, umduğunu, aradığı yardımı bir süre bulamaz. Sıkıntı, yokluk, yoksulluk içinde yaşar; o günlerde çaresizlik ona aşağıdaki beyitleri söyletir:

Hâl-i zârüm katı perişândur
Üstüme ceyš-i gam şitâbândur

Bî-kesüm 'âcizüm perişânım
Hedef-i tîr-i cevri-i devrânım

Dâr-ı gurbetde gam-güsârüm yok
Müşfiküm yok enis ü yârüm yok

.....

Dâd sad dâd ey ferid-i zamân
Baht-ı bed-çihreden amân amân

Beni pâ-mâl-i nâ-kesân itdi
Meges-i h ân-ı digerân itdi

Oldı ser-cümle câme vü destâr
İktizâ ile zînet-i bâzâr 9

Beyitlerde yalnızlığını, yardım edecek kimsesinin olmadığını, perişanlığını dile getiren Nâbî, verdiğimiz beyitlerin sonndan bir öncekinde ilginç bir benzetme yaparak ellerin sofrasında kendisini, sofranın üzerinde dolayan sineğe benzetir. Yaşadıklarına tercüman olan verdiğimiz beyitlerin

sonuncusu ise bu bağlamda çok daha ilginçtir. Beyitte genç Nâbî, yaşayabilmek için üstündekini başındakini, hatta cübbesiyle sarığını İstanbul'da pazarda satmak zorunda kaldığını söylemektedir. O, böylesine kötü günler geçirirken talih karşısına Musahip Mustafa Paşa'yı çıkaracaktır.

Pâdişâhun vezir-i muhteremi
Vüzerânun şeci'-i pür-keremi

Mustafâ- nâm u Murtazâ-kirdâr
Pâk-tynet musâhib-i hünkâr 10

Dönem IV. Mehmed'in saltanat sürdüğü dönemdir ve Nâbî; bu dönemin ünlü paşalarından Musahip Mustafa Paşa'nın divan kâtipliği görevine atanarak Paşa'nın himayesine girer, onun yakınlığını kazanır. Daha sonra Mustafa Paşa'yla olan ilişkisi Paşa'nın kethüdası yani yardımcısı olarak da sürer. Paşa'yla olan ilişkisi Nâbî'nin hayatında önemlidir ve bu ilişki Paşa'nın ölümüne kadar sürecektir. Musahip Mustafa Paşa'yla olan dostluğu ve bu vesileyle aldığı devlet görevleri onu, Osmanlı sarayına taşıyacak; ona devlet erkanını, İstanbul'un şairlerini ve kültür adamlarını tanıma, onlarla birlikte olma fırsatını verecektir. Paşa'yla seferlere katılacak, gezecek, görecek ve zamanla ufku, bilgisi, kültürü geniş bir Divan Şairi ve Nasiri, bir Osmanlı Efendisi olacaktır. Mustafa Paşa'yla değişik yerlere gidiş, oraları görüp tanıma; ona gördükleriyle ilgili izlenimlerini, yaşadıklarını yazma olanağını da sağlayacaktır. Örneğin eserleri arasında olan ve Kamanıçe Kalesi'nin fethini anlattığı Fetihname-i Kamanıçe ve Hac yolculuğu hakkında yazdığı Tuhfetü'l-Harameyn bu çeşit eserlerindedir.

Nâbî'nin hamisi yani gölgesi altına sığındığı Musahip Mustafa Paşa 1686'da ölür. Onun ölümünden sonra

belki bir süre daha İstanbul'da kalıp orada yaşamaya çalışan Nâbî, kısa bir süre sonra İstanbul'dan ayrılır ya da ayrılmak zorunda kalır. Artık İstanbul'da kalmak istemez ya da yeni durum nedeniyle orada kalamayacaktır! Tekrar güneydeki topraklara ama bu sefer doğduğu şehre değil; onun yakınına o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli eyaletlerinden olan Haleb'e gelir; oraya yerleşir. Nâbî'nin Haleb'e geliş nedeni konusunda kaynaklarda değişik görüşler vardır. (Diriöz 1994: 67-69) Geliş nedeni her ne olursa olsun; doğduğu ve çocukluk yıllarını geçirdiği Urfa'ya yakın, iklimine, kültürüne yabancı olmadığı Halep, Nâbî'nin üçüncü durağı, en uzun süre kalacağı ve ömrünün en verimli yıllarını geçireceği şehir olacaktır. Daha doğrusu Halep, Nâbî'nin edebi kişiliği bakımından en önemli şehir; Nâbî'yi gören, gözlemleyen, düşünen, eleştiren şair; daha doğrusu Nâbî'yi Nâbî yaparak günümüze taşıyan yerdir. Biraz daha açacak olursak; onu hikemi şiirin en büyük ustası yapan şehirdir Halep. Nâbî'nin Halep'le olan bağının daha güçlü olduğunu, ünlü eseri Hayriye'de ve divanında Halep'ten söz ettiği şiirlerinden ve onların sayıca doğum yeri olan Urfa'ya ait olanlara göre çokluğundan anlıyoruz. Aşağıda, Halep'in söz konusu edildiği Hayriye'den ve divandan aldığımız beyitleri veriyoruz (Kaplan 1995: 183-213):

Cezbe-i âb u hevâ oldu sebep
Oldu ârâm-gehim şehri-i Haleb
.....
Hak budur âb-rûy-ı büldândur
Hayli ma'mûre-i 'âli-şândur
.....
Bulunur emti'a-i gûnâ-gûn
Ni'met-i mâl ü menâl-i efvân
.....

Şarâba serm virür âb-ı cân-fezâ-yı Haleb
Şemim-i Cenneti mahcûb ider hevâ-yı Haleb
.....
Buna hevâda 'Irak u 'Acem muhâlifdür
Ki çâr fash da nevrûz ider sabâ-yı Haleb
.....
Bihîşt kanda görür hüsninün temâşâsın
Tururken âyine-i âb-ı dil-güşâ-yı Haleb

Sezâdur olmağa zeyn-i mevâlî-i 'ulemâ
Nasib olursa kime mansıb-ı kazâ-yı Haleb11

Yukarıdaki ilk üç beyitte Nâbî önce, Haleb'e gelip yerleşme nedenini Haleb'in suyunun ve havasının güzel olmasına bağlarken izleyen beyitlerde şehrin imar yönünden zenginliğine, ticaret merkezi oluşuna dikkat çeker. Dört beytini verdiğimiz gazelinde ise Nâbî, Haleb'in güzelliklerinden, havasının suyunun cenneti aratmadığından, dört mevsiminin de bahar oluşundan, ayrıca ulema yani âlimler şehri olduğundan söz ederek Haleb'i övmektedir.

Nâbî'nin yaşadığı dönemde; Osmanlı toprakları içinde bir eyalet merkezi olan Halep ya da kırçıl görünüşü, daha doğrusu boz renkli olduğu için kırçıl, boz renkli anlamına gelen **Halebü's-şehbâ**, önemli ticaret ve kültür merkezidir. Nâbî, o zamanlar Haleb'in bir sanayi ve ticaret şehri olduğunu bir gazelinin şu beytinde bildirir:

Nâbî dil ider emti'a-i nev-be-nev icâd
Gûyâ ki sanâyi'kede-i şehri-i Haleb'dür 12

Nâbî, gönül sanki Haleb'in sanayi merkezi (çarşısı) gibi, yeni yeni mal (şiirler) üretir.

Nâbî bir beytinde de ünlü olan Halep kumaşına şöyle değinir:

Sûdâgerân-ı şehri-i Sitanbul'a 'arz ider
Nâbî bu nev kumâş Haleb yâdigâridur13

Nâbî, bu Halep yadigârı olan yeni kumaşını (şiirini) İstanbul'un tüccarlarına (şairlerine) sunar.”

İlginç, ilginç olduğu kadar da ünlü başka bir gazelinde ise Şam'la Halep'i karşılaştırarak bu iki şehrin şu farklı özelliklerine yer verir.

Herkesin vefk-i murâdınca Hudâ-yı müte'âl
Şâm'a hüsn eylemiş ihsân Haleb'e mâl ü menâl

Şâm'da her ne kadar kaht-ı mekâsib var ise
Bulunur şehri Haleb'de o kadar kaht-ı cemâl

Eyleyen mâl ü menâl ile leb-â-leb Haleb'i
Eylemiş Şâm'ı dahi dilber ile mâl-â-mâl

Haleb içre arayub bulduğımı mâh-ruhân
Şâm'a var tâ ide yek merhaleden istikbâl

Başka bir hüsn de Nâbî budur ol şehrün kim
Mâh-rûyâmı ider 'âşıkâ teklif-i visâl 15

Şam, Nâbî'nin yaşadığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli şehirlerindedir. Güzel bir coğrafya üstünde kurulmuş; "cennet-meşâm" yani cennet kokulu olarak anılmıştır. Geçmiş dönemde daha çok **Dimişk** adıyla bilinen Halep'in yakınındaki Şam'ı Nâbî görmüş, hatta bir süre orada da görevli olarak bulunmuştur. Bildiği Şam'ı da fiziki güzelliği ve güzelleriyle öne çıkaran Nâbî, bu özelliği Halep'te bulamaz. Halep alışveriş, ticaret merkezi, Şam ise güzeller şehridir, güzel şehirdir. Nâbî her iki şehrin bilinen bu farklı özelliğine değinir. Ayrıca ilginç bir şekilde gazelinin son beytinde; âşıkane divan şiiri geleneğinde sık rastladığımız; güzelin âşığa yüz vermeden olumsuz tavrından yana söz söyler ve Şam'daki güzellerin Halep'tekilerin aksine, kendisiyle ilgilenene (âşığa) yakınlık gösterdiğini hatta birlikte olmayı teklif ettiklerini ve bu durumun da Şam şehrinin başka bir güzel yanı olduğunu dile getirir. Böylece Nâbî şiirine lirik ve mizahi bir çeşni de katmış olur.

Nâbî'nin manzum tarihleri arasında yer yer Halep'te yaşadıklarıyla ilgili bazı bilgilere de rastlarız. Örneğin onlardan birinde kız kardeşinin

Halep'te ölümünü ve onun ölümünden duyduğu üzüntüyü bildirdiği şu beyitler vardır:

Gitdi dâr-ı bekâya hemşire
Eyledi rûzgârumuz tîre

Nâ-bedid oldu bezm-i 'âlemden
Kaldı çeşm-i ümidümüz hüyre

Nâbî-i zâr didi târihin

Gitdi vâ hayf Hâcî hem-şîre 16

Nâbî'nin Halep'te bulunduğu sırada yapılan imar faaliyetlerini, han, hamam, cami vb. yapım ve onarımını yine divandaki manzum tarihlerinden öğreniriz. Söz konusu eserdeki manzum tarihler bu bakımdan tarihi belge olma özelliğine sahiptir.

Nâbî, Halep'te uzun yıllar (1687-1710) yaşamış; ömrünün en verimli yıllarını, sıkıntılı günlerini yaşayan İmparatorluğun yaşadıklarını, başına gelenleri, uzaktan seyirci olarak görüp geçirmiş; ancak onlar karşısında sessiz kalmayıp olup bitenleri anlatıp eleştirmiştir. Yaşlı Osmanlı Çınarı'nın yaşaması için çareleri de orada düşünmüş; onları şiirinin konusu ve Osmanlı insanına yol göstermeyi orada Halep'te şairliğinin, şiirinin amacı yapmıştır. Nâbî, şiirlerini hikmetle yoğurduğu bu şehirden ilerleyen yıllarda, daha açıkçası ömrünün bitimine birkaç yıl kala ayrılıp, tekrar İstanbul'a dönecektir.

Halep Nâbî'nin rahat ve huzuru bulunduğu, saygı gördüğü şehirdir. Orada elde ettiklerinden de memnundur, onlarla mutludur. Ancak İstanbul'un hali başkadır. Nâbî'nin 1687-1710 yılları arasında yirmi üç yıl yaşadığı ve belirttiğimiz gibi keyfinin yerinde olduğu yerdir Halep. Halep aynı zamanda, onun hep İstanbul'un, İstanbul'un güzellerinin özlemine çektiği yer olmuştur (Bilkan 2002, s.68).

Olduk remîde bî-nemekân-ı kenârda
İstanbul'un gözümde uçar mâh-rûları17

Kenarın yani Haleb'in tadı tuzu olmayanlarından uzak dururuz. İstanbul'un ay yüzlü güzellerinin hayali ise gözümüzün önünde uçar.

Halep Nâbî'ye göre kenar yani taşra, İstanbul ise merkez yani payitahttır. Osmanlı tahtının bulunduğu, tahtın ayağını bastığı yerdir. Orada güzeller çok bulunur.

Şehr-i Sitanbul ne güzel merdümânı var
En sâde levhi nâzik olur nüktedân olur

Bî-harf-i telh kim var ise hâk-i şehrdür
Ebnâ-yı şeh'r cümlesi şîrin-zebân olur

Hüsn-i nemek be-dûş bulunmaz kenârda
İstanbul içre Nâbî o da râygân olur 18

Nâbî, Halep'ten İstanbul'a dönüşünde yetmiş yaşında bir üstad şair olarak çevresinden saygı görür. Ömrünün son yıllarında yine devlette görevler alır; memuriyetlerde bulunur

Tarih olmuş kişilerin hayat hikâyelerini ya yakınlarının ve başkalarının anlattıklarından ya da kendilerinden öğreniriz. Biz de bu yazımızda Nâbî'nin üç şehirle olan ilişkisini bazen başkalarının söylediklerine bazen de şiirlerinden öğrendiklerimize dayandırdık. Ancak bilindiği gibi bugün geçmişte kalanların kendi yazıp çizip geriye bıraktıkları, ilk ağızdan bilgiler olarak en muteber, en önemli olanlardır. O bilgilerin en doğru bilgiler olacağı kabul edile gelmiştir. Nâbî'nin, Baltacı Mehmed Paşa Halep'te valiyken, ikinci defa sadrazamlığa atanması nedeniyle onun İstanbul'a gidişinin arkasından İstanbul'a dönüşünü anlattığı uzun kasidesi bu türden önemli bir belgedir. Biz şimdi söz konusu ettiğimiz bu uzun kasidenin giriş yani nesip bölümü üzerinde durarak, Nâbî'nin burada anlattıklarına ayrıca divanındaki başka şiirlere de yer vererek ya da daha doğrusu

değişik pencerelerden bakarak onun ikinci sefer İstanbul'a gidiş hikâyesini anlatmaya çalışacağız.

Nâbî'nin sözünü ettiğimiz kasidesinin başlığı şöyledir: “***Bin Yüz Yigirmi İki Tarihinde Teberdâr Muhammed Paşa Defa-i Sâniye-i Sadâret-i Uzmâ ile Eyâlet-i Haleb'den Geldükde Nâbî Efendi'yi Ma'an Getürdükde Rikâb-ı Hümâyûn'a Virdüğü Kasidedür***”

Başlığın günümüz Türkçesine çevirisini ise: “***Baltacı Mehmed Paşa'nın 1706 (1122)tarihinde ikinci kez sadrazamlığa atanması üzerine Halep'ten İstanbul'a dönerken Nâbî Efendi'yi de götürmesi dolayısıyla (Nâbî'nin) Padişah'a sunduğu kasidedir.***” şeklinde yapabiliriz. Görüldüğü gibi başlık bir kaside başlığı olarak epeyce uzundur ve kasidede Nâbî'nin Halep'ten İstanbul'a Baltacı Mehmed Paşa aracılığıyla gidişinin anlatılacağını ve kasidenin İstanbul'a varış sonrası dönemin padişahı III. Ahmed'e sunulmuş olduğunu öğreniyoruz. Bu özelliğiyle kaside, bize daha başlığından bir tarihi belge olduğu izlenimini vermektedir. Söz konusu kasidenin girişinde Nâbî, Halep'ten ayrılış nedenlerini, bu nedenler arasında bulunan İstanbul'dan uzun süredir ayrı kalışının kendisinde yarattığı olumsuz ruh halini ve İstanbul özlemini, Halep'teki durumuyla karşılaştırarak verir. Kısacası kasidenin başlarında Nâbî'nin kendisinin, yaşının ilerlediği bir dönemde yeni, önemli bir yolculuğa çıkmasının kendi psikolojisindeki etkilerini dinleriz şairin ağzından. Aslında Halep, Nâbî için rahatlık, şöhret, çevresindekilerden gördüğü ilgi ve saygı demektir. Yaşlılık günlerini orada huzur içinde geçirmektedir. Şair kasidesine bu durumu anlatarak başlar:

Gâhi ocak başında gehi bâğzârda
Eylerken ehl-i dâniş ü 'ilm ile sohbeti

Ketm itme toğrı söyle nedür maksad u murâd
Böyle değışmeden sefere zevk-i 'uzleti

Tebdilden meşakkate bilsem nedür murâd
Dil-hâhın üzre bulmuş iken zevk u râhatı¹⁹

Ayrıca aşağıdaki beyitlerden de anlaşılacağı gibi; artık yaşlılığın sıkıntılarını yaşamaktadır. Yetmiş yaşına vardığı bir zamanda, İstanbul için yola çıkmanın zorluğu ortadadır. Kasidenin beyitlerinden anlaşıldığına göre Nâbî'nin kendisi de bu yolculuğun sebab-i hikmetine akıl sır erdirememektedir. Artık yaşlı ve hastadır. Yolculuğa çıkacak, hele şehir değiştirecek gücü kalmamıştır.

Cismin 'alil ü tâb ü tevânın 'adîm iken
Her meh dü rûze görmez iken rû-yı sıhhati

Dedi ki ey füsürde- hîred pîr-i nâ-tevân
Heftâd sinde bu seferin ney ki hikmeti 20

Ancak, kasidenin ilk beyti aslında Nâbî'nin sonradan söyleyeceklerinin hem girişi, hem de bir bakıma özetidir. Kasideye

Hakkun olup vezîde nesîm-i 'inâyeti

Gülşen-serâ-yı Rûm'a düşürdükte kısmeti 21

diyerek söze başlayan Nâbî, İstanbul yolculuğunu Allah'ın inayet rûzgarı yani lutfu olarak görür. Bütün çilesine rağmen o, bu gidişten memnundur. Çünkü yolculuğu Gülşen-serâ-yı Rum'a yani Osmanlı topraklarının gül bahçesine benzeyen şehrine, İstanbul'dur. Oraya gidişi, Allah'ın kendisine lutfudur; sunduğu bir kısmettir. Nâbî'de daha önce de değindiğimiz gibi İstanbul özlemi hep vardır. Bu özlem onda, İstanbul'dan uzak kaldığı her yerde ve her zaman var olmuştur. Nitekim söz konusu ettiğimiz kasidesinde de İstanbul'a duyduğu hayranlığı dile getirerek bu duruma şöyle değinmektedir:

Sem'ün gıdası ma'nî-i pâkîze-nutkdur
Çeşmün gıdâsı hüsndür anla hikâyeti

Elfâz-ı sükkerîn-i Sitanbuliyândan
Sem'ün kenârlarda kalur dilde hasreti

Çeşmün dahî gıdâsı nigâh-ı ümididür
Endâm-ı şehriyânun o nâzik kıyâfeti

.....
Hüs-n-i edâ vü hüs-n-i vefâsın her umür
Ol şeh-r-i bî-bedelde bulur hüs-n-i gâyeti

Ol dil-güşâ makâller ol hurde nükteler
Mümkün midür bula 'Arabistân'da sûreti 22

Kulağın gıdası güzel söz, gözün gıdası ise güzeldir, güzelliştir. Nâbî'nin **kenar** dediği **taşrada** ise kulak ve göz yokluk, yoksulluk çeker. Güzelin, güzelliğin ve sözün alası **şehr-i bî-bedel** yani eşsiz, benzersiz şehir olan İstanbul'dadır. Şairin İstanbul'a hayranlığını ve bu nedenle de özlemine duyduğu beyitler sözünü ettiğimiz kasidede birbirinin peşi sıra uzayıp gider. Sözün kısası, İstanbul'a duyduğu hayranlık ve özlem onu yetmiş yaşında da olsa İstanbul'a çekmiştir.

Sonuç

Nâbî, uzakta iken hep özlemine duyduğu, birçok özelliği nedeniyle çok beğendiği İstanbul'da birkaç yıl daha yaşadıkdan sonra 1712 tarihinde ölür. Urfa, İstanbul, Halep ve tekrar gittiği İstanbul ise onun ömür yolunun kilometre taşları olarak bildiğimiz hayat hikayesindeki yerlerini alır. İstanbul'da geçirdiği ömrünün son yıllarında, çevresindekilerin ilgisi ve saygısı hiç eksik olmamış hatta devlet kapısındaki görevi de sürmüştür. Ayrıca, Nâbî'nin doğum yeri Urfa, edebi kişiliğini kazandığı, rahatı huzuru bulup uzun süre yaşadığı yer Halep olmasına rağmen gerek divanında gerekse Hayriye'sinde en çok sözünü ettiği yer İstanbul'dur.

Büyük şairin mezarı Üsküdar'da

Karacaahmet Mezarlığı'nda Miskinler Tekkesi yakınındadır. Nâbî'nin divanında birçok manzum tarih vardır. O yaşadığı, gördüğü olayların çoğuna tarih düşürmüştür. Ancak bu tarihlerin en ilginç onun kendi ölümüne düşürdüğü tarih olarak bilinir ve koca şairin adı tarihe vefat tarihini bilen şair olarak geçer ve kaynaklarda yer alır (Okuyucu 2001:103). **Önemi nedeniyle sözü, Nabi'nin kendi ölüm tarihini verdiği ünlü dizesiyle bağlamak istiyoruz. Çünkü şairin kendi ölümü için düşürdüğü tarih dizesi kısa ama vecizdir: “ Nâbî be-huzûr âmed”.** Bu söz (1124/1712) yi yani Nâbî'nin ölüm tarihini karşılamaktadır. Şairin kendi ölüm tarihini vermesi bakımından özelliği ve ayrıcalığı olan bu üç kelimelik Farsça dize “ **Nâbî Allah'ın huzuruna çıktı**” anlamının yanı sıra “**Nâbî huzura kavuştu, rahata erdi**” anlamına da gelir. Bu nedenle de belki şairin divanındaki manzum tarihlerin en güçlüsü, en güzeldir.

NOTLAR

- 1 Nâbî Divânı I-II, haz. Dr. Ali Fuat Bilkan, İst. 1997, Gazel 49/11. Örnek metinlerin alındığı kaynaktır.
- 2 Divân II, Gazel 654/ 10
- 3 Divan I, Gazel 148/9
- 4 Söz konusu gazelinin son beytinde Nabi, kendisinden önce 16. yy.ın ikinci yarısı ile 17. yy.ın ilk yarısında (1572-1635) yaşamış olan ünlü şair Nef'i'ye gönderme yapmakta ve onun şiirlerinin ahenkli olarak tanınmış bilindiğine işaret etmekte; kendisiyle Nef'i'yi karşılaştırmakta; Urfalı olan kendisinin (Nef'i'den farklı olarak) şiirde anlamdan, düşünceden yana olduğuna dolaylı olarak değinmektedir. Bizce, beyitte geçen **Ruha bozuntusu** ise herhalde; Urfa'da uzun süre kalmadığı için Urfalı özelliklerini tam taşımadığını ima etmektedir!
- 5 Divan I, Tarih Berây-ı Vilâdet-i Hasan Paşazade Muhammed Beg, 57/2
- 6 Divan I, Tarih Berây-ı Kasr-ı Mustafa Paşader 'Ayn-ı Halilü'r-rahmân 'Aleyhi's-selâm, 55

- 7 İbrahim Peygamber'in putları kırması ve bu yüzden putperestler tarafından ateşe atıldığı yerde ateşin kendisini yakmayıp orada bir gül bahçesinin oluşması; bahçe ortasında da berrak ve tatlı suyun akması; ateşteki odunların ise balık olması inancına gönderme yapılmakta olup bu yerler Halilü'r-rahman ve 'Ayn-ı Zeliha olarak bilinmektedir. Daha sonra halk arasında 'Ayn-ı Zeliha “An Zelha” olarak değişime uğramış ve kullanılır olmuştur.
- 8 Divan I, Mesneviler Bölümü VII “ Mesnevî der-Senâ-kâri-i Sultan Muhammed Han Müzeyyel be-Medh-i Musâhib Mustafa Paşa” beyit 136-146.
- 9 Agm, 196 vd.
- 10 Agm, 222-223
- 11 Nâbî Divanı I, Gazel 20
- 12 Divan I, Gazel 175/7
- 13 Divan I, Gazel 153/5
- 14 Bu beyitte Nâbî, şiirini Halep kumaşına benzetmektedir. Kendi şiirini öven Nâbî onu Halep kumaşı olarak değerlendirdir. Çünkü Halep'in kumaşı, özellikle de ipeği değerlidir ve bu nedenle de pahalıdır. Nâbî'nin kendi şiiriyle Halep kumaşı arasında benzetme ilişkisi kurduğu başka beyitleri de vardır.
- 15 Divan II, Gazel 491
- 16 Divan I, Târih Berây-ı Vefât-ı Hemşire-i Nâzım der Halebü'ş-sehbâ, 58
- 17 Divan II, Gazel 824/2
- 18 Divan I, Gazel 75/5-7
- 19 Divan I, Kaside 16, s.116-117
- 20 Kaside 16, s. 116
- 21 Agk., s.115
- 22 Agk..119-120

KAYNAKÇA

- BILKAN, Ali Fuat, Nâbî, Hikmet, Şair, Tarih, Akçağ Yay. Ankara 1998
- BILKAN, Ali Fuat, Hayri-nâme'ye Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı, Akçağ Yay. Ankara 2002
- DIRİÖZ, Meserret, Nâbî Divanı (Eserlerine Göre Nâbî) Fey Vakfı, İstanbul 1994
- KAPLAN, Mahmut, Hayriye-i Nâbî (İnceleme-Metin) Ankara 1995
- MENGİ, Mine, Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi NÂBİ, Atatürk Kültür Merkezi Yay.Ankara 1991
- NÂBİ, Nâbî Divânı I-II, haz. Ali Fuat Bilkan, Millî Eğitim Bakanlığı Yay. İst. 1997
- OKUYUCU, Cihan, Nâbî, Timaş Yay. İstanbul 2001